

**XX ԴԱՐԱՍԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ ՊԱՏՄԱՎԵՊԸ.
ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿՆԱՐԿ**

***Քանալի բառեր՝ պատմավիպագրություն, Սանաթիզա-
դե Քերմանի, հերոսական, նախախլամական, դարուլֆո-
նուն, թարգմանություն, թեմափիկ անդրադարձ***

Եվրոպական ժողովուրդների մշակույթում մոտ չորսհար-
յուրամյա ուղի անցած պատմավեպի ժանրը թեև Իրանում
միայն վերջին հարյուրամյակում է դարձել գրական մշակույ-
թի բաղկացուցիչ, սակայն հասցրել է իր կայուն տեղն զբա-
ղեցնել պարսից նոր և նորագույն շրջանի գրականության
մեջ: Ընթերցողների բազմաքանակությամբ, հիքավի, այն
դարձել է պարսից նորագույն արձակի ամենապահանջված և
առաջատար ժանրերից մեկը: Այս ընթացքում ստեղծվել են
մեծ թվով ստեղծագործություններ, ինչն ուսումնասիրողնե-
րին կանգնեցնում է ընտրության լուրջ դժվարությունների
առջև:

Պարսից պատմավիպագրությունը գրավել է թե՛ արևմտ-
յան, թե՛ խորհրդային իրանագետների ուշադրությունը:
Դրան անդրադարձել են այնպիսի հեղինակներ, ինչպիսիք են
Ե. Է. Բերտելսը, Յու. Ն. Մառը, Դ. Կոմիսսարովը, Խ. Գ. Քո-
րոդլին, Մ. Ն. Իվանիշվիլին, Ռ. Գ. Լևկովսկին, Գ. Կադիրովը,
Ֆ. Մախալսկին, Սաիդ Ակլան, Ռեզա Թոֆիդը, Էդ. Բրաունը:
Ժանրի զարգացման առանձնահատկությունները կարևոր
տեղ են զբաղեցնում նաև իրանցի գրականագետներից Յահյա
Արյանփուրի, Սաիդ Նաֆիսիի, Հ. Միր Աբեդինիի, Հ. Աբդուլա-
հիանի, Մոհամմադե Ղոլամի և այլոց ուսումնասիրություննե-
րում:

Պարսից նոր արձակի զարգացման գործում կարևոր նշանակություն է ունեցել 1851 թ. Թեհրանում հիմնված «Դարուֆոնուն» (Գիտության տուն) առաջին աշխարհիկ ուսումնական հաստատությունը Իրանում: Դպրոցի շուրջ համախմբված մտավորականները ձեռնամուխ են լինում թարգմանական լայն գործունեության, ինչն էլ կանխորոշում է պատմավեպի հետագա զարգացման ուղին: Այդ շրջանի ամենաբեղուն թարգմանիչներից է Մուհամմադ Թահեր Միրզա Էսքանդարին, որ թարգմանում է Ա. Դյումայի «Կոմս Մոնտե Բրիստո» (1890-1891 թթ.), «Երեք հրացանակիրները» (1897-1898 թթ.) և այլ վեպեր, իսկ Աբդոլլաթիֆ Թոսուզի Թաբրիզի թարգմանում է «Հազար ու մի գիշերվա հեքիաթները», որը Ղաջարական շրջանի թարգմանական գրականության լավագույն օրինակներից է համարվում¹: Այդ շրջանում թարգմանվում են նաև Ժան Բատիստ Մոլիերի, Դանիել Դեֆոյի, Ժյուլ Վեռնի և եվրոպական այլ հեղինակների երկեր: Արաբ հեղինակներից ընդօրինակման հարցում աչքի է ընկնում Ջիրջի Ջիրդանը:

Ըստ իրանցի գրականագետ Յահյա Արյանփուրի՝ «Թարգմանական աշխատանքը բացի ճանաչողականից, դրական այլ նշանակություն ևս ունենում է, քանի որ այդ ընթացքում թարգմանիչները ստիպված են լինում հետևելու բնագրերի պարզ լեզվին և թոթափելու պարսից գրականության մեջ նախկինում մեծ տարածում ունեցող զարդաքանդակ ոճը»²:

Եվրոպական երկրների, մասնավորապես Ֆրանսիայի պատմությանը ծանոթանալու բուռն ցանկությունը, այս երկերի կառուցվածքային և պոլիտային նմանությունը իրանական միջնադարյան կիսապատմական բնույթի ժողովրդական վեպերին (դասթաններին), նրանց հերոսների քաջուրթ-

---

¹ Mirabedini H., Sad sale dastannevisie Iran, j. 1-2, s. 30, Tehran, 1383.

² Кадыров Г., Современный персидский исторический роман, Душанбе, 1982, стр. 10.

յունն ու հնարամտությունը, թարգմանիչների հեղինակային միջամտությունը առիթ են դառնում իրանցի ընթերցողների ուշադրության գրավման և կրկնօրինակման համար:

Սահմանադրական շարժման տարիներին (1905-1911 թթ.) փոխվում է վերաբեմունքը պատմության հանդեպ, և հրամայական է դառնում երկրի հերոսական անցյալի ոգով երիտասարդ սերնդին նոր ու ժամանակի հասարակական-քառայական պահանջներին համապատասխան դաստիարակելու թեման: Առաջին պլան են մղվում պատմական ուսումնասիրությունները: Խթանիչ դեր է խաղում նաև XIX դարում արևմտյան իրանագետների՝ նախախլամական շրջանի Իրանի պատմությամբ հետաքրքրվելու հանգամանքը: Եթե մինչ այդ ազգային ինքնության ընկալման հարցում կրոնն ու ազգայինը հանդես էին գալիս միախառնված, ապա հետայդու իսլամն ու իրանիզմը գաղափարական առումով անջրպետվում են³:

Պատահական չէ, որ առաջին պատմավիպասանները նաև պատմաբաններ էին: Պատմության գիտական ուսումնասիրությունն այդ հեղինակներին թույլ է տալիս, ընթերցողների ազգայնական զգացմունքները գրգռելով, նորանոր համակիրներ գրավել: Միրզա Աղախան Քերմանիի 1901 թ. Թեհրանում հրատարակած «Ալեքսանդրի հայելին», «Երեք նամակ» ուսումնասիրությունները լուրջ ազդեցություն են ունենում իրանցի պատմավիպասանների վրա⁴:

Վեպի առաջին նմուշները պարսից արձակում ի հայտ են եկել պատմավեպի տեսքով և սահմանադրական շարժման բերած քաղաքական ու հասարակական տեղաշարժերի արդյունք էին: Սսպարեզ են իջնում երկրի անկախության պահ-

---

³ Mirabedini H, Sad sale dastannevisie Iran, j. 1-2, s. 31.

⁴ Комиссаров Д., Пути развития новой и новейшей персидской литературы, Москва, 1982. стр. 8-22,

պանման և գերտերությունների գաղութային ազդեցությունը թոթափելու թեմաները:

Այս երկերի ընթերցումը շատերին դրդում է ուսումնասիրելու, վերաբժնորելու և վերիմաստավորելու պատմությունը: Մտավորականության շրջանում նկատվում են հակասեմականության և անցյալապաշտության երանգներ: Ռեզա շահի՝ նախախլամական շրջանի Իրանի պատմության և պետության աշխարհիկ կառուցվածքի հանդեպ ունեցած հակվածությունը առիթ էն դառնում, որ կրոնամետոների և ազգայնականների միջև հակամարտությունն էլ ավելի բորբոքվի: Երկրում իրանիզմի վերելքին զարկ են տալիս նաև 1934 թ. Ֆիրդուսիի «Շահնամե»-ի ստեղծման հազարամյակի տոնակատարությունները:

Սահմանադրական շարժման տարիներին նորարար մտավորականներից ոմանք հանդես էին գալիս անցյալի մշակութային ժառանգության մերժման և դրա հետ կապի խզման կոչերով: Այս առումով պատմավեպին հաջողվեց պահպանել առնչակցությունը անցյալի գրական ավանդույթների, ինչպես նաև միջնադարյան դասախոսների հետ: Կանխվում է խզումը անցյալի մշակույթի հետ: Այս առումով պատմավեպը յուրօրինակ կամուրջ է դառնում ավանդականի և նորարարականի միջև⁵:

1910-1920-ական թթ. գրված պատմավեպերն իրենց վիպագրական տեխնիկայով թեն ունեն լուրջ թերություններ, սակայն բովանդակային և թեմատիկ հարստությամբ կարողանում են լրացնել բացը՝ գրավել ընթերցողների ուշադրությունը: Հաջորդ երկու տասնամյակներին՝ 30-40-ական թթ., զգալիորեն բարելավվում է վիպասանական տեխնիկան, սակայն ի հաշիվ բովանդակային կողմի:

1920-30-ական թթ. մեծ թափ է առնում այս ստեղծագործությունների հրատարակումը մանավանդ ժամանակի պար-

---

⁵ Qolame M., Romane tarixi, Tehran, 1381, ss. 138-139.

բերականներում: Թերթերն ու ամսագրերը թերթոնային հատվածներն ու հավելվածներն ամբողջովին հատկացվում են պատմավեպերին: Դրանք թեև գեղարվեստական առումով բարձրարժեք ստեղծագործություններ չէին, սակայն մեծ առավելություն ունեին հասարակության ուսյալ և երիտասարդ գանգվածի ուշադրությունն իրենց կողմը գրավելու իմաստով:

Իրանում պատմավեպեր գրելու առաջին փորձերը կատարվել են դեռևս XIX դարի երկրորդ կեսին: Իրանցի գիտնական Մ. Էստելամին գրում է. «Միրզա Աղախան Քերմանին գրել է մի քանի պատմական վեպեր Մազդաքի, Մանիի, Նադիր շահի և սուլթան Հուսեյնի մասին, ինչը հենց ինքը՝ հեղինակն է հիշատակում, սակայն դրանք չեն պահպանվել»⁶:

Իրանական պատմավեպի առաջնեկն է համարվում Մոհամմեդ Բադեր Խոսրովիի «Շամս և Թողրա»-ն՝ տպված 1910-1911 թթ.: Այնուհետև լույս են տեսնում Շեյխ Մուսա Նասերի «Էջոլ վա սալթանաթ» (Սեր և իշխանություն) (1919 թ.), Սանաթիզադե Քերմանիի «Դամգութարան յա Էնթեղամխահանե Մազդաք» (Դարանակալները կամ Մազդաքի վրիժառունները), իսկ XX դարի 20-ական թթ.՝ Հասանխան Բադիի «Դասթանե քասթան» (Անցյալի պատմություն) (1921 թ.), Ռահիմզադե Սաֆավիի «Շահրքանու» (Թագուհի) (1927 թ.), Հեյդար Ալի Քամալիի «Մազալեմե Թորքանխաթուն» (Թորքանխաթունի դաժանությունները) (1928-1929 թթ.), Հոսեյն Սասրուրի «Դահ նաֆարե դզլբաշ» (տասը դզլբաշներ) (1928 թ.) վեպերը և այլն:

Առաջին երկու տասնամյակների ընթացքում, անկախ քանակական և որակական առաջընթացից, այս ժանրը աստիճանաբար ստանձնում է իշխող վերնախավի իդեալների արտահայտչի դերը: Այս պատճառով ժանրը մասնակիորեն կորցնում է հասարակական հնչեղությունն ու սրությունը,

---

⁶ Кадыров Г., նշվ. աշխ., էջ 15:

թեն բովանդակային իմաստով չէր կորցրել ազգայնական ու անկախական տրամադրությունները: Պատմավեպերի քանակի ավելացմանը զուգընթաց դրանցում ավելանում է նաև զգացմունքայնությունն ու հրապարակախոսական պաթոսը, ինչը մասամբ գրկում է գրական տեսակն իր նախնական և հիմնական նպատակներից:

Ռեզա շահի իշխանության տարիներին (1925-1941 թթ.) արգելվում է տպել ստեղծագործություններ, որոնց բովանդակությունն անմիջապես վերաբերում է սովյալ ժամանակաշրջանի հասարակական տեղաշարժերին: Իրեն պարթևական դինաստիայի ժառանգորդ հայտարարած Ռեզա շահը նույնիսկ խրախուսում էր անցյալի թեմատիկայի անդրադարձները գրականության էջերում, և 1930-ական թթ. լույս են տեսնում Արքաս Արիանփուր Քաշանիի «Արուսե Մադի» (Մարաստանի հարսը) (1930 թ.), Շին Փարթոուի «Փահլևավանե Ջանդ» (Ջանդ դյուցազնը) (1934 թ.), Հաբիբ Յաղմայի «Դախմեյե Արգուն» (Արգունի դախման) (1933-1934 թթ.), Յահյա Քարիբի «Յաղուր Լեյսը» (1936 թ.), Ջեյնալաբեդին Մոաթամանի «Աշյանեյե օղաբ» (Արծվաբույն) (1937-1938 թթ.), Ջեյնալաբեդին Ռահմանայի «Փեյղամբար» (Մարգարե) (1937-1938 թթ.) վեպերը և այլն:

Այս հոսանքից հետ չեն մնում նաև այնպիսի հայտնի գրողներ, ինչպիսիք են Մոհամմադ Ջամալզադեն, Սադեդ Հեդայաթը, Սայիդ Նաֆիսին, Մոջթաբա Մինովին և այլք: Սադեդ Հեդայաթը գրում է պատմական պատմվածքների շարք «Մայեյե մոդուլ» (Մոնդուլի սովերը) ընդհանուր վերնագրով, «Փարվին՝ Մասանյան դուստր» և «Մազիար» ստեղծագործությունները:

Սակայն անցյալի և ներկայի թեմաներով ստեղծագործող հեղինակների միջև հակամարտություն է բռնկվում: Եթե Փեհլևիների իշխանությունից դժգոհ պատմավիպասանները գովերգում էին անցյալի «դրախտային» ժամանակները՝ շեղե-

լով ժողովրդին առօրյա հոգսերից, ապա նրանց հակառակորդները քննադատում էին նրանց ընտրած ուղին: Այդ հեղինակներից էր Սադեդ Հեդայաթը, ով, հետ կանգնելով պատմական անցյալի թեմաներից, «Վաղ-վաղ սահաբ» ժողովածուի «Ղազվիեյե ռոմանե թարիխի» (Պատմավեպի հիմնահարցեր)-ում քննադատում է այս ժանրը: Նիմա Յուշիջը ևս քննադատում է պատմավեպը՝ այն համարելով ներկա իրականության հետ առնչություն չունեցող ժանր⁷:

Անկախ ունեցած մեծ մասսայականությունից և արձանագրած հաջողություններից՝ այդ շրջանի պատմավեպերին, իրոք, հատուկ են հետևյալ թերությունները՝ շարադրանքի ավելորդ ձգձգվածությունը, դիպաշարի անհետևողականությունը, երբեմն պատմական հերոսի ընտրության ոչ սկզբունքայնությունը, կարևոր իրադարձությունների հաճախակի ստվերումը սիրային-արկածային թեմաներով, ինչպես նաև պատմական իրադարձությունների մակերեսային պատկերումը:

XX առաջին կեսի պարսից պատմավիպագրության ուսումնասիրությունը կարևորություն է ստանում գրական, մշակութային և հասարակական-քաղաքական տեսանկյունից: Գրական տեսանկյունից առաջին պատմավիպասաններին հաջողվեց իրանցիներին ծանոթացնել գրական նոր տեսակի թեմատիկ և կառուցվածքային առանձնահատկություններին, նպաստեց պարսից վեպի կայացմանը, ինչպես նաև վճռորոշ նշանակություն ունեցավ ժամանակակից արձակի պարզեցման գործում:

---

⁷ Abdollahian H., Karnameye nasre moaser, Tehran, 1378, ss. 90-91.

**ПЕРСИДСКИЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ РОМАН НАЧАЛА XX ВЕКА:
КРАТКИЙ ОЧЕРК**
Гарник Геворгян
(резюме)

Исследование персидского исторического романа первой половины XX в. имеет важное значение в литературной, культурной и общественно-политической жизни. Первым романистам удалось ознакомить иранцев тематико-композиционными особенностями нового жанра. Их труд способствовал становлению персидского романа. А также, этот жанр внес огромный вклад в пути упрощения стиля современной прозы.

**PERSIAN HISTORICAL NOVEL OF THE BEGINNING OF THE
XX CENTURY: BRIEF ESSAY**
Garnik Gevorgyan
(summary)

The study of the Persian historical novel in the first half of the 20th century is of a great importance from the literary, cultural and social political viewpoints. Concerning the literary aspect the first historical novelists succeeded in making aware the Iranian nation of the thematic and structural peculiarities of the new form of the prose as well stimulated the structural and stylistic formation of the Persian novel. This process also played an incredible role for the simplification of the modern prose.